

1800-luvun lopun suomalainen kirjallisuus: realismia vai naturalismia?

■ JUHANI NIEMI

Riikka Rossi: *Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa*. Palmenia, Helsinki University Press 2009.

Riikka Rossin tutkimus *Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa* perustuu hänen ranskan kielellä julkaistun väitöskirjaansa *Le naturalisme finlandais. Une conception entropique de quotidien* (SKS 2007). Suomenkielinen versio on tarkoitettu yliopistollisen kirjallisuudenopetuksen oheismateriaaliksi. Naturalismi on suomalaisessa 1800-luvun lopun aikalaieskustelussa ja myöhemmässä tutkimuksessa nähty lyhytkestoisenä ja pieneen aineistoon rajoituvana kirjallisuuden ilmiönä. Näkemykseen on ollut vaikuttamassa yleisempi käsitys pohjoismaisen kirjallisuuden erityislaadusta suhteessa mannermaisiin virtauksiin. Naturalismin marginaalisuutta on korostanut myös 1800-luvun johtava pohjoismainen kriitikko ja kirjallisen elämän suunnannäyttäjä, tanskalainen Georg Brandes. Luennoissaan Helsingissä 1880-luvun lopulla hän luonnehti naturalismin profeettana pidetyn Émile Zolan tuotantoa mieluummin symbolistiseksi kuin naturalismin ohjelman mukaiseksi.

Brandesin jäljillä kirjallisuushistoriassa onkin pitkin 1900-lukua vallinnut melkoinen sekamelska ”realismin”, ”naturalismin”, ”symbolismin” ja ”modernismin” käsitteiden kesken. Joka tapauk-

ssa perinteinen linjaus 1800-luvun lopun kirjallisuutta koskevissa suomalaisissa yleisesityksissä on ollut nähdä se ”realismin” valtavirtauksena; yleensä tämä ismi on sijoitettu vuosien 1885 ja 1895 välille.

Kuten Rossi selkeästi kirjoitettussa ja oppikirjamaisessa teoksessaan esittää, realismi ja naturalismi ovat terminologisesti ymmärrettävissä kolmella tavalla: 1) ajattomana ilmiönä, 2) perioditerminä ja 3) diskurssina. Hänen jaotteluaan voi verrata Kai Laitisen *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirjassa* vuonna 1974 lanseeraamaan luokitteluun, jossa kolmantena tyyppinä diskurssin sijasta puhuttiin realismista myös ”metodina” viitaten esimerkkinä erityisesti sosialistiseen realismiin.

Rossi tarttuu suomalaisen 1800-luvun naturalismin analyysissään nimenomaan diskursiiviseen lähestymistapaan. Tukenaan hänellä on kansainvälinen naturalismi-tutkimus, varsinkin David Baguleyn teos *Naturalist Fiction. The Entropic Vision* (1990). Baguley liittää naturalismin olemukseen ranskalaisessa muodossa ”entropian” käsitteen ja määrittelee tätä pohjalta suuntauksen ”eräänlaiseksi rikkomuksen kirjallisuudeksi”, kuten Rossi popularisoi. Hänen mukaansa entropia ilmenee paitsi motiivien ja teemojen tasolla myös yhteiskunnallisen ja inhimillisen järjestyksen hajoamisena tai aieman kirjallisuuden konventioiden särkemisenä ja lukijoiden odotusten murskaamisena.

Toisena naturalismia luonnehtivana piirteenä, sen ”ydinteemanä”, Rossi tarjoaa ”arjen” käsitettä. Analyttisenä terminä se on nähtävissä arvotuksista vapaana. Arki voidaan esittää Rossin mukaan

myönteisessä tai kielteisessä valossa ja jopa ylevöitettynä (kuten suomalaisessa traditiossa J. L. Runebergin eepoksissa). Naturalismin yhteydessä arjen kuvaus merkitsee eräänlaista ”arjen arkipäiväistämistä”; se rikkoo ylevöitetyin idyllin ja avautuu modernin maailman uhkakuville ja konflikteille.

Kun naturalismi ymmärretään edellä kuvatulla tavalla diskursiivisesti ja samalla lajina tai ”kirjallisuuskäsityksenä”, sen keskiössä on rakenteen sijasta tietty maailmankatsomus. Rossi ottaa määrittelyilleen tukea myös Mihail Bahntinin estetiikasta, varsinkin tämän romaaniteoriasta, joka tähdentää kirjallisuuden ajallisia ja paikallisia kiinnikkeitä sekä lajien sidonnaisuutta historiaan.

Naturalismin käsitteen väljennys

Rossin teoreettisiin lähteisiin nojautuva tapa väljentää naturalismin käsitettä johtaa hänet polemisoimaan käytännöllisesti katsoen kaikkea tähänastista 1800-luvun lopun kirjallisuuteen kohdistuvaa tutkimusta. Soveltaessaan uudenlaista naturalismi-termiä Rossi niputtaa sen piiriin samoja teoksia, joita Mikko Saarenheimon klassisesta yleisesityksestä (*1880-luvun suomalainen realismi. Kirjallinen tutkimus*, 1924) lähtien on totuttu nimittämään realistisiksi. Aineistonaan Rossilla on pääosin Juhani Ahon, Minna Canthin, Teuvo Pakalan ja K.A. Tavaststjernan teoksia vuosien 1885 ja 1895 väliltä. Näitä tutkija tulkitsee yleisesti ottaen ennakkoluulottomasti ja koryfeoitakumartamatta.

Suomalaisia todellisuuskuvauksen merkkiteoksia tutkija vertailee systemaattisesti ranskalaisiin realismiin ja naturalismin merkkite-

oksiin. Varsinkin Zolan tuotantoa Rossi analysoi tarkkanäköisesti ja löytää tämän jälkiä runsaasti suomalaisista romaaneista. Vertailua vahvistaa se luonnollinen lähtökohta, että 1880- ja 1890-luvun suomalaiset kirjailijat – etunenässä Canth ja Aho – todellakin lukivat ranskalaista kirjallisuutta alkukielellä tai ruotsinnoksina. Pariisin maailmannäyttelyyn vuonna 1889 matkannut ja valtion apurahalla *Yksin*-romaaniaan (1890) valmistellut Aho ryhtyi myös ranskalaisen kirjallisuuden suomentajaksi.

Naturalismin käsitettä levittäessään Rossi käy rajaa sen ja melodraaman kanssa. Hän tarkastelee edelleen naturalismin allegorisia ja symbolisia elementtejä. Viime kädessä naturalismin aikakausi 1800-luvun lopun kirjallisuudessa kytkeytyy keskeisesti yhteiskuntakritiikkiin. Tässä suhteessa Zolan tuotantoa analysoidaan laajasti esimerkkinä naturalismin moniulotteisuudesta. Samaa dynaamisuutta Rossi havaitsee suomalaisissa naturalisteissa, joita tutkimuksessa luetaan erilaisten kehikoiden kautta. Lukutapa tuottaa paikoin liiankin perusteellisia juonireferaatteja, mutta enimmäkseen tuoreita ja osuvia näkökulmia puhki luettuun kansalliskirjallisuuteen. Se, mikä on perinteisesti nähty omaehtoisena ja kansallisesti erityisenä, nähdään nyt laajemman kulttuurisen laahuksen alla. Suomalaisen kirjallisuuden eurooppalaisuus täsmenyy ja monin kohdin kirkastuu uudella tavalla.

Kaunokirjalliset teokset hybrideinä
Erityisen innovatiivisina *Särkyvän arjen* tulkinnoista pidän Juhani Ahon keskeisten teosten analysejä. Tässä kohdin Rossi jatkaa an-

siokkaasti Aho-tutkimuksen uusia vaihtoja, jonka merkittävänä avauksena on nähtävä *Yksin*-romaanin ja pariin lastuun kohdistuva Jyrki Nummen perusteellinen monografia *Aika Pariisissa. Juhani Ahon ranskalainen kausi 1889–1890* (2002). Rossi keskittyy luennoissaan paljolti *Papin tyttäreen* (1885) ja *Papin rouvaan* (1894), joista etenkin jälkimmäisen tulokinnassa naturalismin näkökulma toimii tarkentavana linssinä. Myös *Maailman murjoman* analyysissä Rossi löytää kiinnostavia uusia näkökulmia.

Jonkinlaiseksi kauneusvirheeksi voi nähdä sen, että tutkimus sivuuttaa kokonaan Ahon pienoisromaanin *Hellmannin herra* (1886), joka nimenomaan yhteiskuntakriittisyydessään – maaseudun säätyeroja ja torppareiden kohtaloa kuvatessaan – edustaa mitä jyrkevintä naturalismia. Teoksen unohtumiseen lienee osaltaan vaikuttanut se, että Rossi on käyttänyt perusaineistonaan Ahon koottuja teoksia, joissa *Hellmannin herra* on painettu korjattuna versiona, naturalismistaan tavallaan kuohittuna. *Hellmannin herraa* voi lukea myös aateromaanina, jonka Rossi sisällyttää naturalismi-käsitteeseensä ja jonka ilmentyminä hän analysoi Zolan ja Suomessa Arvid Järnefeltin tuotantoa.

Rossin Aho-tulkintoja lukiessa nousee esille myös kerettiläisiä jatkokysymyksiä, jotka asettavat pohdittavaksi sen, onko sanataiteen tulkitseminen ismeistä käsin lainkaan tarkoituksenmukaista. ”Ahon teoksia voidaan siis kuvata naturalistisiksi romaaneiksi, joissa realistiseen kuvaukseen yhdistyy symbolisia ja allegorisia piirteitä”, Rossi kirjoittaa. Samaan hengen-

vetoon hän huomauttaa, että modernista lajiteoreettisesta näkökulmasta kaunokirjallisia teoksia ei voi palauttaa vain yhteen lajiin. Rossia mukaillen voi kysyä, eivätkö Ahon – ja vastaavasti myös Pakkalan tai Tavaststjerneran – teokset ole parhaimmillaan jonkinlaisia lajien ja ismien välimaastossa eläviä hybridejä, kaunokirjallisia yksilöitä *par excellence*.

Juuri Ahon teosten kautta 1800-luvun lopun kirjallisuuteen voidaan hakea myös vaihtoehtoisia näkökulmia. Saman aikakauden sanataiteen tutkija Saija Isomaa on äskettäin Kirjallisuudentutkijain Seuran *Avain*-lehdessä (2/2009) liittänyt Ahon *Papin rouvan* pohjoismaisen kirjallisuuden sentimentalistiseen virtaukseen. Tähän tulkintaan hän on päätenyt tukeutuen Brandesin kirjoituksiin ja etsien vertailukohtia Ibsenin draamoista sekä palauttaen yhteiset piirteet ranskalaisen kirjallisuuden perinteeseen ennen Zolan naturalismia.

Mitä Rossin teoriaa ja teostulkintoja tasapainoisesti yhdistävästä tutkimuksesta jää lopulta käteen? Sen kirjallisuushistoriallisia aksiomia kyseenalaistava ote virittää lukemaan uudelleen suomalaisen kirjallisuuden murrosajan merkki-teoksia. Lajiteoreettisesti teos tarjoaa välineitä lukea toisin silmin myöhempiäkin klassikkoja. Kirjallisuustieteelliselle tutkimukselle nämä eivät ole vähäisiä ansioita.

Kirjoittaja on Suomen kirjallisuuden professori Tampereen yliopistossa.